

Г. Дзядук

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО АГРОБІЗНЕСУ ЯК ОБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ

Узагальнено концептуальні основи розвитку малого та середнього агробізнесу як об'єкта державного впливу. Розглянуто цю категорію як складову аграрного сектора економіки, інституту підприємництва та як чинник територіальних змін. Запропоновано рівні розвитку малого та середнього агробізнесу, на яких має здійснюватися виважене державне регулювання (мікрорівень, локальний, регіональний, національний, наднаціональний, міжнародний).

Ключові слова: державне регулювання, механізм державного регулювання, аграрний сектор економіки, розвиток малого та середнього агробізнесу, механізм державного регулювання розвитку малого та середнього агробізнесу.

У сучасних умовах реалізації довгострокових перетворень, визначених стратегією “Україна-2020”, євроінтеграційних прагнень держави, а також досягнення Україною Цілей розвитку тисячоліття все більшої актуальності набуває інститут малого та середнього бізнесу як основа майбутньої економічної безпеки держави. Роль та значення вітчизняного аграрного сектора економіки як ключового національного бюджетоутворюючого джерела є беззаперечною, оскільки він вирішує нагальні питання територіального просторового розвитку, насамперед у сільській місцевості. Саме тому приділення належної уваги з боку держави умовам розвитку малого та середнього агробізнесу є передумовою формування розвиненого конкурентного середовища, імплементації інноваційно-інвестиційної моделі прискореного розвитку галузі та економіки загалом на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Дослідженню концептуальних основ, проблем і перспектив державного регулювання розвитку малого та середнього агробізнесу присвячені праці таких відомих науковців, як: Г. Андрусенко, З. Варналій, К. Ващенко, В. Воротін, В. Геєць, М. Ільчук, Т. Іщенко, Е. Лібанова, В. Март'янов, Г. Мостовий, В. Семенов, І. Сіванченко, В. Ульянченко, Ю. Федоряк та інших. Проте, відсутність серед науковців єдиного підходу з цього питання потребує дослідження і узагальнення концептуальних основ розвитку малого та середнього агробізнесу як об'єкта державного впливу.

Метою статті є узагальнення концептуальних основ розвитку малого та середнього агробізнесу як об'єкта державного впливу.

Питання розвитку малого та середнього агробізнесу має важливе значення у контексті вступу України в СОТ. Членство України в СОТ створює значні можливості для українських товаровиробників, зокрема спрощення доступу до світових ринків, розширення споживчого асортименту та полегшення доступу до іноземних технологій. Водночас рівень конкуренції на внутрішньому ринку суттєво зростатиме. Оскільки в Україну прийдуть нові міжнародні гравці, необхідно бути до цього підготовленими. Отже, пріоритетним має бути забезпечення конкурентоспроможності українського агробізнесу як на території України, так і на світовій арені [1].

Дослідження розвитку малого та середнього агробізнесу в контексті державного регулювання доцільно розпочати зі співвідношення категорій “підприємництво” та “бізнес”. Зауважимо, що однозначної думки серед науковців і досі ще немає. Виокремлюють три підходи до розмежування цих понять.

Так, перша група авторів вважає, що бізнес є категорією ширшою, аніж підприємництво. Такий підхід пояснюється тим, що він охоплює всі відносини, які виникають між всіма учасниками аграрного ринку, включаючи не тільки підприємців, але і споживачів, працівників та органи державної влади. Своєю чергою, підприємництво розуміють як активний елемент бізнесу, який є самостійною ініціативною діяльністю, що здійснюється на власний розсуд та ризик і під свою майнову відповідальність громадянами, об’єднаннями громадян з метою отримання прибутку [2]. При цьому воно включає діяльність лише підприємця, а не всіх учасників аграрного ринку. Важливим також при розгляді підприємництва є його творчий аспект спрямованості праці власника, що потребує завжди пошук прогресивних методів ведення справ. Оскільки якщо підприємець не в змозі сприймати та втілювати інновації, це серйозно обмежує економічну спроможність справи.

Відповідно до іншого підходу, категорія підприємництва є ширшою, ніж бізнес. Підприємництво – це самостійна (за рахунок власних коштів) систематична інноваційна діяльність громадян-підприємців та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу (надприбутку). При цьому поняттю “бізнес” надається таке визначення – це діяльність будь-яких малих підприємств та окремих громадян (фізичних осіб) з метою одержання прибутку [3]. Таким чином, бізнесом не завжди можна вважати діяльність, пов’язану з ризиковістю чи інноваційністю.

Третій підхід ототожнює ці два поняття, вважаючи їх синонімами. Відповідно до Економічної енциклопедії, підприємництво – самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових або старих товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту тощо з метою отримання прибутків і самореалізації власної мети [4]. Навіть у вітчизняному законодавстві терміни “бізнес” та “підприємництво” ототожнюються.

Погоджуємось, що різноманіття підходів та поглядів науковців виникає через недосконалість та багатозначність перекладу англійського слова “business”. Оскільки воно може означати як справу, купівлю, комерційне або виробниче підприємство, так і комерційну практику або політику окремого підприємця чи усієї фірми [5]. Надалі у своєму дослідженні задля з’ясування сутності малого та середнього агробізнесу як об’єкта державного впливу ми будемо дотримуватися думки, що агробізнес є ширшим поняттям, аніж агропідприємництво, оскільки охоплює сукупність взаємовідносин всіх учасників аграрного сектора економіки.

Г. Мостовий визначає агробізнес як форму господарювання в аграрному секторі або як комплекс видів підприємницької діяльності, пов’язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції, її зберіганням, транспортуванням, переробкою і доведенням до споживача, а також із виготовленням засобів виробництва для сільського господарства [6].

В. Семенов, І. Сіваченко, В. Федоряк та інші вважають, що агробізнес – це форма підприємницької діяльності у сфері виробництва засобів виробництва для аграрного сектора, у сільськогосподарському виробництві, у сфері переробки і реалізації продукції,

агросервісного обслуговування виробників. Окрім того, автори стверджують, що до аграрного бізнесу залучається все населення, коли розраховує витрати на продукти харчування [7].

Інші вітчизняні автори (Г. Андрусенко, В. Мартянов, В. Савченко, М. Садиков) стверджують, що агробізнес – це економічні відносини між людьми з приводу організації власної справи, пов’язаної з використанням землі з метою отримання прибутку [8].

На нашу думку, агробізнес – це сукупність відносин між учасниками аграрного ринку, процесів і технологій, пов’язаних із виробництвом, переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції, а також здійсненням інших видів діяльності, що приносить дохід, що задовольняє потреби конкретних споживачів і не суперечить існуючому законодавству.

На сьогодні поняття “розвиток” є категорією, що розвивається. У Філософському енциклопедичному словнику цей термін визначено як “незворотну, спрямовану, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об’єктів” [9]. Лише поєднання усіх перелічених властивостей – незворотності, спрямованості, закономірності – виділяє розвиток серед усіх інших трансформацій та змін. Як результат цього процесу, виникає новий якісний стан об’єкта управління, який визначається як зміна його складу або структури [10].

За роки незалежності в Україні у процесі еволюції малого та середнього бізнесу кількісні критерії щодо його визначення постійно змінювалися та викладалися у різноманітних нормативно-правових актах. На сьогодні, відповідно до законодавства України, малими вважаються підприємства, середньооблікова чисельність працюючих яких не перевищує за рік п’ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції – сімдесяти мільйонів гривень. Великими визнаються підприємства, на яких чисельність працюючих перевищує двісті п’ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації перевищує сто мільйонів гривень. Відповідно, усі інші підприємства належать до категорії середніх [11, 12].

Малий та середній бізнес є органічним структурним елементом аграрного сектору економіки України.

Малий та середній агробізнес – це самостійна, систематична господарська діяльність малих та середніх підприємств будь-якої форми власності та громадян-підприємців (фізичних осіб), яка проводиться на власний ризик з метою отримання прибутку в аграрному секторі економіки. Практично, це будь-яка діяльність (виробнича, комерційна, фінансова, страхова тощо) суб’єктів господарювання в аграрному секторі економіки, що спрямована на реалізацію економічного інтересу.

Малий та середній агробізнес займає провідні позиції у валовому виробництві сільськогосподарської продукції, забезпеченні продовольчої безпеки держави, сприяє вирішенню соціальних проблем села, зокрема підвищенню рівня зайнятості та підтримці доходів сільського населення, тобто завдяки діяльності малих та середніх підприємств поступово налагоджується сталий розвиток сільських територій [13]. Водночас він сприяє формуванню конкурентного середовища, реалізації інновацій шляхом використання новітніх технологій та вузької спеціалізації гравців аграрного ринку.

Малий та середній агробізнес через його значну численність і розповсюдженість на території країни є потужним каталізатором і стимулятором ділової активності, спричиняє об’єднання усіх учасників економічних відносин у країні. Його підтримка та ефективний розвиток у перехідній економіці створює підґрунтя для появи та

функціонування інституційного середовища у регіоні: інформаційного обслуговування, засобів зв'язку й транспорту, логістичних зв'язків, різних видів технічних та консалтингових послуг [14].

Розвиток малого і середнього агробізнесу – питання принципово важливе для України. Це не лише ефективне джерело створення робочих місць, але й дуже серйозний чинник формування середнього класу суспільства, який є основою стабільності та розвитку України. Оскільки якщо люди патерналістично не розраховують на послуги центрів зайнятості, а навпаки, завдяки власному інтелекту та професіоналізму ризикують започаткуванням власної справи задля забезпечення себе, своєї родини, роботою інших, сплати податків, – мають користуватися величезним авторитетному суспільстві та мати надійну підтримку з боку держави [15].

Метою розвитку малого та середнього агробізнесу є одержання доходу і задоволення соціальних потреб населення.

Місце та роль малого та середнього агробізнесу як об'єкта державного впливу на сьогодні зводиться до того, що він є однією зі складових:

- аграрного сектора економіки;
- інституту підприємництва;
- територіальних змін.

Малий та середній агробізнес забезпечує нарощування сільськогосподарського товаровиробництва, торгівлі й послуг на певній території, унаслідок цього починає залучати додаткові ресурси, активізувати внутрішні заощадження населення. Тобто, такі чинники забезпечують збільшення надходжень грошових коштів до місцевих бюджетів [16].

Характерними рисами розвитку малого та середнього агробізнесу є: проста управлінська структура; відносно невеликі управлінські (накладні) витрати; обмеженість і локальність фінансових ресурсів; нестача знань і досвіду роботи; поєднання в одній особі власника підприємства і його керівника; адаптивність – зміна внутрішніх процесів і діяльності підприємства згідно з вимогами зовнішнього середовища за допомогою превентивних дій або зворотної реакції; здатність до швидкого впровадження нововведень, але низький технічний рівень і технологічна оснащеність; забезпечення місцевих агроринків товарами та послугами, виступаючи одночасно споживачем різної продукції; поєднання в межах одного підприємства кількох видів діяльності; низький рівень взаємодії суб'єктів малого підприємництва, робота в умовах максимальної самостійності тощо [17].

Цілком погоджуємося, що найважливішою перевагою малого та середнього агробізнесу є його інноваційна спроможність. Малі та середні підприємства виникають на основі нових ідей, реалізація яких дає змогу створити нову ринкову нішу (або новий ринок) й уникнути прямої конкуренції з великим бізнесом. Такі інновації пов'язані з початком виробництва нового продукту або надання нової послуги. Суб'єкти господарювання виграють не тільки завдяки оригінальності, але і через індивідуальний підхід до задоволення потреб конкретного споживача, враховуючи його особливі інтереси і вимоги. Це дуже складно зробити великим підприємствам [18].

Основними чинниками розвитку малого та середнього агробізнесу є: потенційна роль і обов'язки власника, наявність робочої сили та початкового капіталу, матеріальні ресурси, продуктивність сільськогосподарської техніки, реалізація функцій планування,

обліку та аналізу руху коштів. В аграрному секторі економіки України для розвитку підприємництва існує великий потенціал: зростання безробіття в державному секторі економіки; незаповнені ніші в ринковому просторі з надання послуг населенню, потреба національної економіки в нових діях і підходах щодо виходу її з кризи; необхідність розробки і впровадження новацій в аграрне виробництво [19].

Функції розвитку малого та середнього агробізнесу, на нашу думку, доцільно розглядати відповідно до положень триєдиної концепції сталого розвитку, з огляду на що їх варто розділити на економічні, соціальні та екологічні [20].

До економічної групи функцій розвитку малого та середнього агробізнесу належать:

- удосконалення та подальший розвиток конкурентного середовища;
- зменшення рівня впливу монополізованих утворень на розвиток аграрного сектору економіки;
- активізація структурних трансформацій національної економічної системи;
- забезпечення аграрного ринку необхідним обсягом сільськогосподарської продукції;
- підвищення розміру податкових надходжень до місцевих бюджетів;
- створення інвестиційно-інноваційної привабливості аграрного сектору економіки;
- прискорення науково-технічного прогресу в галузі.

Реалізація соціальної функції розвитку малого та середнього агробізнесу проявляється у такому:

- скорочення рівня безробіття серед жителів сільської місцевості;
- задоволення потреб споживачів агропродукції;
- реалізація соціального захисту населення через перерозподіл доходів;
- інтенсифікація ділової активності сільського населення;
- забезпечення стабільності доходів населення;
- розвиток людського капіталу;
- зменшення соціальної напруги у суспільстві.

Серед екологічних функцій розвитку малого та середнього агробізнесу необхідно виокремити:

- підвищення раціонального використання природних агроресурсів;
- розвиток та запровадження енергоефективних технологій;
- пропаганда бережливого ставлення до навколишнього середовища;
- розширення рекреаційного потенціалу сільських територій;
- формування “зеленого сектору економіки” тощо.

Реалізація вищезазначених функцій відбувається на різних рівнях державного впливу. Так, І. Сіваченко виділяє такі рівні функціонування агробізнесу:

- перший рівень – агробізнес у фермерських господарствах, кооперативах, агропромислових об’єднаннях;
- другий рівень – агробізнес у масштабі національної економіки країни;
- третій рівень – агробізнес у міжнародному масштабі. На практиці, як стверджує автор, усі три рівні агробізнесу взаємопов’язані [21].

На нашу думку, цей підхід доцільно розширити і до вищезазначених додати такі рівні розвитку малого та середнього агробізнесу, на яких має здійснюватися виважене державне регулювання:

- мікрорівень – створення сприятливих умов для ведення ефективної приватної господарської політики суб'єктів господарювання;
- локальний – підтримка місцевих агроініціатив об'єднаних територіальних громад;
- регіональний – здійснення галузевої аграрної політики регіонів та субнаціональних утворень;
- національний – формування стратегічних пріоритетів розвитку аграрної політики держави;
- наднаціональний – кооперація зусиль учасників наднаціональних утворень;
- міжнародний – забезпечення продовольчої безпеки світовому масштабі.

Розвиток малого та середнього агробізнесу можна розглядати в аспектах, але його основний зміст та сутність такі: для того, щоб малий та середній агробізнес із максимальною повнотою виконував свої функції, його розвиток має всіляко стимулювати держава і суспільство. Реалізація такого підходу повинна компенсувати його природну слабкість порівняно з великим бізнесом. Допомога націлена не на створення будь-яких виняткових умов, що дають змогу отримувати надприбуток, а якраз навпаки – на вирівнювання вихідних умов конкуренції [22, 23].

Висновки

Отже, розвиток малого та середнього агробізнесу як об'єкта державного впливу має відбуватися шляхом поєднання інтересів всіх учасників цих ресурсних сфер суспільства на місцевому рівні щодо підвищення якості життя сільського населення та реалізації завдань просторового територіального розвитку, посилення синергетичного ефекту від їх раціональної взаємодії. Державою має бути забезпечено необхідні умови для дотримання суверенітету ділових відносин всіх учасників в аграрному секторі економіки. Тобто, вся діяльність суб'єктів агробізнесу має регламентуватись органами державної влади і бути захищеною від стороннього втручання у господарські справи. Також не менш важливим аспектом є досягнення консенсусу інтересів під час укладання угод на засадах взаємної вигоди представників малого та середнього агробізнесу.

Список використаної літератури

1. Фоміна К. Конкурентоспроможність АПК в контексті євроінтеграційних процесів України // Правовий тиждень. 2008. № 22. С. 4.
2. Підприємницька діяльність та агробізнес : підручник / за ред. М. М. Ільчука, Т. Д. Іщенко. К. : Вища освіта, 2006. С. 41.
3. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. 4-те вид. К. : Т-во "Знання", КОО, 2008. 302 с.
4. Економічна енциклопедія : [у 3 т.]. Т. 1 / [відп. ред. Мочерний С. В.]; гол. ред. рад. : Гаврилишин Б. Д. [та ін.]. К. : Видавничий центр "Академія", 2002. С. 102.
5. Варналій З. С. Мале підприємництво... 302 с.
6. Мостовий Г. І. Агробізнес: державне регулювання : монографія. Х. : Основа, 2002. 300 с.
7. Семенов В. Ф., Сіваченко І. Ю., Федоряк В. П. Загальний курс агробізнесу : навч. посіб. / за ред. В. Ф. Семенова, І. Ю. Сіваченка. К. : Т-во "Знання", 2000. 301 с.
8. Андрусенко Г. О. Організація агробізнесу і підприємництва : навч. посіб. / за ред. В. П. Мартянова ; Харк. держ. аграр.ун-т ім. В. В. Докучаєва. Х., 1998. 280 с.
9. Философский энциклопедический словарь / редкол. : С. С. Аверинцев [и др.]. 2-е изд. М. : Советская энциклопедия, 1989. 815 с.

10. Стукало Н. В., Деркач М. І. Сучасні детермінанти регіонального розвитку. URL : www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1348/1/Стукало%20Н.В.,%20Деркач%20М.І.%20СУЧАСНІ%20ДЕТЕРМІНАНТИ%20РЕГІОНАЛЬНОГО%20РОЗВИТКУ.pdf.
11. Ващенко К. О., Варналій З. С., Воротін В. Є., Геєць В. М., Лібанова Е. М. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні : нац. доп. К. : Держкомпідприємництва, 2008. 226 с.
12. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України № 4618-17 від 22.03.2012 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
13. Півторак В. С. Державна підтримка малого підприємництва в аграрній сфері економіки: регіональний аспект // Збірник наукових праць ВНАУ. 2012. № 4. С. 69—75. (Серія: Економічні науки).
14. Фінагіна О. В. Ринкова трансформація в регіоні: особливості розвитку та діагностування : монографія / НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк : Юго-Восток, Лтд, 2005. 228 с.
15. Становлення та функціонування форм господарювання на селі. URL : <http://agro.ua.net/economics/documents/category-5>.
16. Фінагіна О. В. Ринкова трансформація в регіоні... 228 с.
17. Куклінова Т. В. Критерії віднесення підприємств до малих і середніх з урахуванням їх функціональної ролі в економіці. URL : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2048/1/Критерії%20віднесення%20підприємств%20до%20малих%20і%20середніх%20з%20урахуванням%20їх%20функціональної%20ролі%20в%20ринковій%20економіці.pdf>.
18. Омаров А. М. Господарсько-правове забезпечення малого підприємництва в Україні // Економічна теорія та право. 2016. № 1. С. 159—170.
19. Абрамович І. А. Теоретичні основи та форми прояву аграрного бізнесу // Ефективна економіка. 2011. № 12. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua>.
20. Безугла Л. С. Соціально-економічні функції держави щодо розвитку малого та середнього підприємництва в Україні // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2011. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_2_5.
21. Семенов В. Ф., Сіваченко І. Ю., Федоряк В. П. Загальний курс агробізнесу... 301 с.
22. Ульяновченко Ю. О. Конкурентоспроможність аграрного сектора економіки: механізми державного регулювання : [монографія]. Х. : Асоціація докторів наук з державного управління, 2013. 368 с.
23. Ульяновченко Ю. О. Формування моделі державного регулювання конкуренції в аграрному секторі економіки України // Публічне адміністрування: теорія та практика. 2013. № 1 (9). URL : <http://www.dridu.dp.ua>.

*Стаття надійшла до редакції 23.05.2018
Схвалена до друку редколегією 04.06.2018*

H. Dziaduk

CONCEPTUAL BASES OF THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED AGRICULTURAL BUSINESS AS AN OBJECT OF STATE INFLUENCE

The article generalizes the conceptual bases of the development of small and medium-sized agricultural business as the object of state influence. This category is considered as

a component of the agricultural sector of the economy, the institute of entrepreneurship and as a factor of territorial changes. The levels of development of small and medium-sized agricultural business, which should be carried out by balanced state regulation (microlevel, local, regional, national, supranational, international) have been offered.

Key words: state regulation, mechanism of state regulation, agricultural sector of economy, development of small and medium-sized agricultural business, mechanism of state regulation the development of small and medium-sized agricultural business.